

FRANCZIAORSZÁGI LEVELEZÉS.

(Páris és a szünidők. Az állami fedezet megvonása a protestáns elemi képezdétől. Az erkölcstani kézi könyvek a világi népiskolák számára. A halottak.)

Páris, 1883, september.

Szerkesztő ur!

Nem mondhatom ugyan, hogy a nyári hónapokban, a szünidők alatt, Páris egészen el van hagyatva, de annyit biztosan mondhatok, hogy a szellemi élet sokat csökkent tartalmasságban. Az újdonságok tehát meglehetősen gyérek, minden csendes. A tribune elnémult a politikai nagy kérdések szunyadoznak; az egyházi kérdések kevés érdeket keltenek; a theologiai viták félbe vannak szakasztva, még a folyóiratokon is a böleselmieken, miként a másokon némileg meglátszik a villegiatura. Valójában mindazok, a kik tehetik, abba járnak, hogy valamely csendes zugot találjanak, hogy kinyugodjanak, erőt gyűjtsenek, hogy pár hét multával megerősödvé kezdjenek munkájukhoz. Páris csak az ischiai földrengés áldozatai javára általa rendezett emberbaráti innepre élénkült fel egy kevéssé. A lelkesültség oly szép volt, a milyen minden hasonló alkalommal lenni szokott. Boszszantó azonban, hogy szoroson erkölcsi tekintetben az elv, mely szerint az élvezetet teszszük az emberbaráti ténykedés alapjául, ha tisztán nem is megállítható, mindenesetre hamis. Hisz ez által sajátlag az önzést teszszük a kötelesség alapjává. Ezt csak alkalmilag jelzem, a nélkül, hogy egy ethikai kérdést megakarnék vitatni. Inkább örvendek annak, miszerént bizonyos, hogy az innepély eredménye minden reményt felülmúlt, s hogy a gazdag bevételek megengedik, hogy az ischiai katasztrófát túlélteknek bővségesen segítségükre lehetünk.

A mult évben beszéltem arról a törvényről, mely az elemi oktatást kötelezetté és világivá tette. Ennek a törvénynek az a következése, hogy ma már nincs az állam által elismert felekezeti iskola. Ennélfogva nincs már a szó valódi értelmében protestáns népiskola; hanemha a protestánsok oly tanítóknak akarnak fizetni, a kik szabad iskolákat nyitnak. És mivel a reformált egyházak nem igen gazdagok, nem igen valószínű, hogy ezt az áldozatot megtegyék. E mellett a reformált egyháznak több képezdéje volt, melyek kizárólag

arra voltak szánva, hogy protestans néptanítókat képezzenek. Az állam fedezte ezeknek a képezdéknek a költségeit nagy mértékben. A minister értesítette ezen intézetek igazgatóit, még a mult junius hónapban, hogy az 1884. évvel kezdődőleg az állam segítsége megszűnik. Most tehát az a kérdés, hogy az egyházak hordozzák-e azt a kiadást, a melyet eddig az állam hordozott, hogy a képezdék tovább fennálljanak, vagy pedig bezárják ezeket az intézeteket. A protestánsok kebelében e kérdésben két vélemény mutatkozik, egyik azt akarja, hogy a reformált egyház tartsa fenn képezdéit; mások ugy vélekednek, miszerint okosabb ez intézeteket bezárni, s a pénzt az evangelium terjesztésére fordítani. Nekem ugy tetszik, hogy ez utóbbiaknak van igazok. Hiszen az államnak elegendő képezdéje van arra, hogy azokban tanítók és tanítónők képeztesse. Számos ösztöndíj van ez intézetekben, ösztöndíjért mindenki folyamodhatik, legyen bár katolikus, protestans vagy zsidó. A legegyszerűbb tehát, hogy a protestáns ifiak folyamodjanak ösztöndíjakért az állami képezdékben. A mi annyival óhajtabb, mert az állami képezdék jobbak a felekezetiéknél. Azok az eszközök, melyek e tekintetben az állam kezében vannak, jóval túlhaladják a magánintézetekéit, több tanáraik vannak, taneszközeik többek, stb. Szóval a protestantismusra nézve előnyös, hogy megszüntesse tanítóképezdéit, s leendő néptanítóit küldje az állami intézetekbe, s az eddig felhasznált pénzt fordítsa akár az evangelium terjesztésének szükségeire, akár pedig nyisson magánintézeteket a katolikus vidékeken, hol a protestánsok a protestáns isteni tisztelettől egészen meg vannak fosztva.

A törvény, mely eltörölte a felekezeti iskolákat az által, hogy az elemi oktatást laikusnak nyilatkoztatta, forma szerint megtiltotta, hogy a tanító katekhesist tanítson. Ezért a megtiltásért ütött oly nagy lármát a katolikus klerus. A protestánsoknak, a helyett, hogy jajveszékelnének, csak helyeselni lehetett ez intézkedést; nagy szolgálatot tett nekik! Ugyanis a községi iskolákban a katolikus tanító vezetése alatt katolikus és protestáns növendékek voltak együtt, a protestáns gyermekek nem mindig részesültek kellő jó bánásmódban, ki voltak téve a plébános proselitizmusának s a tanító dorgálásainak. A tulajdonképeni vallásos oktatás tehát ki van zárva az iskolából; de a törvény megrendeli a morál tanítását. Ha itt helye volna, megvitathatnám ezt a törvényezikket; sokat mondhatnék arról az elválasztásról, miszerint a moralt és a vallást teljesen elakarták választani egymástól, könnyű dolog lenne megmutatni a törvényhozóknak, hogy ez a megkülönböztetés csak látszólagos, s csak a formán alapszik, s hogy a moral elvei, meg a vallás elvei alapjokban

egyek, a moral és vallás szavak valódi értelmében. De nem czélom ily vitát előidézni. Csak azt akartam mondani, hogy a vallásnak az iskolákból való köteles eltiltására és a moral tanításának megrendelésére számtalan erkölcstani tankönyv jelent meg a tanítók és tanulók számára. A napilapokból értesülhetett ön arról a haragról a melyet ezek a tankönyvek a katolikus papságnál előidéztek. Az államhatalom kénytelen volt szigoruan bánni el néhány püspökkel és pappal, a kik a megengedhető birálat kellő korlátait tullépték. Az állam nem tette kötelezővé ezeknek a tankönyveknek a használatát; de nem is tiltotta el. A tanítóknak tehát szabadságukban áll, hogy használják s tanítványaik kezébe adják. Azonban csaknem mindenik használja ezeket a tankönyveket s adja növendékeinek. A katolikus klerus ebből azt következteti, hogy az állam nem tiszteli azt a semlegességét, a melyet megígért akkor, midőn a népiskolák felekezetenküliségét megszavaztatta. Az lenne a legjobb, ha mindenik tanító élőszóval taníthatná meg az iskolába járó gyermekeknek a morált, de kérdés, valjon alkalmasok-e erre a tanítók? Mindenesetre számos kézikönyv van, s mindenkinek szabad, hogy azokból tetszése szerint válaszszon.

Nem mindnyájan egyaránt érdekesek, sőt vannak olyanok is, melyeknek semmi értékök sincs. De vannak feltünők is, melyek használatának csak kitünő eredménye lehet.

Azon 7 vagy 8 beces ily kézikönyvből kettő protestans ember tollából való. Igen helyesen azt jegyezték meg, hogy ezeknek a kézikönyveknek az iróit két határozottan elkülönített osztályba lehet sorozni; egyfelől azok, kik a moralt külső kötelezettségnek tartják, a kik azt az érdekre, rokonszenvre stb. alapítják; másfelől azok, a kik a lelkiismeret követelésére támaszkodnak — a belső érzetre. Világos, hogyha a morálnak csak tisztán külső czélt tulajdonitunk, az által megalázzuk és kilökönk alóla minden állandó, határozott alapot. — Nem is merném állítani, hogy ily moral valódi moral lenne. A menyire ismerem, csak három oly kézikönyv van, mely nem ily külső indokokra alapítja a moralt; az elsőt Morion, a IV. Henrich-lyceumban a bölselem tanára írta; a könyv czime: *Devoirs et droits de l'homme* (az ember kötelességei és jogai). Ez a mű kiválóan jól van összeállítva, lapidaris stylusban írva, tiszta s nagyon alkalmas arra, hogy a gyermek emlékezetébe bevésődjék. Kiválóan szeretik a moral tanításának ezt a módját, mely az ember mindenik jogát egyegy kötelességre alapítja, ez az igazság. Az író protestans s több beces munkáiról ismeretes. A másodikat Steeg képviselő s nyugalom

ban levő pap írta; czime: *Instruction morale et civique, l'homme-, le citoyen* (erkölcsi és polgári oktatás, az ember, a polgár). Erről a műről azt mondották, hogy „nagyon alkalmas arra, hogy a jellemet fejlessze.“ Ez a megjegyzés nagyon jól talál. Nem ismerek oly könyvet, melyből a gyermek jobban megtanulhatná magát ismerni és jobban megtalálhatná azokat a szabályokat, melyek szerint az életben magát viselnie kell; nem lehet attól tartani, hogy a gyermek a maga tetteinek külső indokot keressen. — Az indokok mind a lelkiismeretből, magából a lélekből vannak merítve. Az egész azon folyékony irálylyal van írva, melylyel Steeg ur kiválik. Ebben a kis kézikönyvben valódi ékes helyek vannak, melyek az embert megragadják. A legkeresettebb is e könyvecske, első kiadása azonnal elkelt. A harmadik kézi könyvet, melyről szólani akarok, Tiszt. Renouvier ur írta; czime: *Petit traité de moral, à l'usage des écoles primaires laïques* (rövid erkölcsstan világi elemi iskolák használatára); ez is jeles; azonban — szerintem nem ér fel a két elsővel. Dr. Fricke *Sittenlehre* czimű könyvének fordítása vagy inkább átdolgozása; a francia kiadás szerzője ugyanis jelentékenyen megváltoztatta a német munkát és megjavította. Miként a két előbbi kézi könyv, ez is belső indokokra alapítja az erkölcsi cselekedeteket, a lelkiismeretre hivatkozik. A moral nem szorítkozik a földi életre, a jövő életre is fordítja figyelmét, miként a vallásra, s ennek követelményére. Nekem úgy tetszik, hogy ez a kis tankönyv a maga nagy tulajdonságaival talán igen is bölcselmi a tanítóknak különösen a növeadékeknek. Azoknak, a kiknek szánva van, nincs mindig elégséges értelmi műveltségük arra, hogy jól megértsék, kár érte, mert jó. Ezekben a tankönyveken kívül még több jó van, melyek jó szolgálatot tehetnek; például a Paul Bert, Compeyré urak és Clemence Royer kisasszony által írtak, de mindnyájoknak az a nagy hibájok, hogy nem teljesek, mivel a moralt teljesen külső indokokra alapítják, s ezáltal azt egészen hiányosan igazolják. Ez annyival sajnosabb, mert mindenikben sok szép van a hazafiságról. Mindezek a tankönyvek azt bizonyítják, hogy az államnak, midőn a népiskolát felekezetenélkülivé tette, nem volt szándéka a morális tanítást abból elűzni és a vallásos érzést elfojtani, miként ezt a katolikus papság nem szünik meg hangoztatni.

September kezdetén két nevezetes ember, Franciaországban és azonkívül is ismert két író halt meg. Az egyik nem volt francia, de Franciaország volt fogadott hazája. Az egyik Turgenyeff Iván

volt; nincs miért felemlitsem életét és műveit, mindenki ismeri. Mindenki tudja, minő befolyással volt arra, hogy a rabszolgaságot Oroszországban eltöröljék. Egészen más okon beszélek itt ő róla, — csak azért, mert fel akarok hozni egy kevésbé ismert ténytet. Turgenyeff Iván szoros viszonyban volt egy párisi protestans pappal, a ki néhány évvel ezelőtt elhalt. Ez a pap Paschoud Márton volt. — Igen sokszor keresett ennél vigasztalást, mint barátjánál és irataiban több helyen meg lehet találni ennek a barátnek hatását Turgenyeff jóindulatu elismerése után is.

A másik nagy tehetségü író, a ki hasonlóan meghalt, Hallevy Leo volt, a hirneves zsidó zeneszerzőnek a testvére. Hallevy egyike volt a politechnikum legkitünőbb tanárainak, hol az irodalmi tanszéken Arnaultot pótolta. Mikor Arnault meghalt, a közoktatási minis-ter, a ki akkor Guizot volt, nem akarta Hallevy-t tanárnak kinevezni, mert zsidó vallású volt. Ebben valami megalázó van, örvendek, hogy jelezhetem, miszerint azóta Franciaországban sokat haladtunk. Ma már tudós és érdemes ember az egyetemhez kineveztetik tanárnak, akár zsidó, akár keresztény. Hallevy sok munkát hagyott hátra, melyek közül némelyik nagyon becses, milyenek: a régi és a mostani zsidók történelme. Költeményeket is irt, melyek közt nagyon szépek is vannak; például: Luther. A reformáció ezen nagyszerü hősies korát valójában emelkedetten irta meg egy oly lelkes ember, a ki megértette az ő nagyszerü küzdelmét.

CHARRUAUD DEZSŐ.

AZ UNITÁRIUSOK ZSINATI FŐTANÁCSÁNAK VARGYASON AUG. 26—28. NAPJAIN TARTOTT GYÜLÉSÉRŐL.

Ez évi augusztus 26-ára vargyasi ekklezsiánkba összehívott zsinati közgyűlésünk egyike volt legnépesebb gyűléseinknek. Ezt vártuk is. A gyűlés „Erdővidéken“ volt, oly vidéken, mely fekvésével, termékenységgel, keresztülmenő vasútával, Brassó nagyforgalmi hely szomszédságában, munkás, jóra való népével, értelmes, népes birtokosságával, bizonyosan egyike hazánk legkiválóbb vidékeinek.

Több nagyobb ekklezsiánk is van e körben, mely mint házigazda élén esperes Gyöngyösi Istvánnal, meg körüli egyik gondnok Jakab Gyulával és egyh. tanácsos Pálffy Ferenczczel mindent megtett a zsinatnak díszesen való elfogadására.

A népes jelleget azonban inkább csak a zsinatra magára alkalmazhatjuk. Mind a két isteni tisztelet valójában lélekemelő volt. Az első nap Csegezi László, tordaaranyoskörüi jegyző, bágyoni lelkész mondott egy széles látkörről tanuskodó, tudományossággal és beható gondolkozással irt kiváló beszédet az imáról; az urvacsora kiosztásánál meg Raffaj Domokos, udvarhelykörüi jegyző, ujszékel lelkész szolgált, szép agendát tartva, mely beszédeket, valamint a főtisztelendő püspök urnak a tőle megszokott ékesszólással tartott fölemelő megnyitó beszédét igen népes válogatott közönség hallgatta. Másnap a papszentelés alkalmával Boros György theol. tanár mondott lelkesült előadással csakugyan számos közönség előtt sikerült, jeles egyházi beszédet a papi hivatal fontosságának teljes átérzésével szólván arról, hogy mit kell a lelkésznek rombolni és mit építeni. A főt. püspök urnak ezt követő papfelszentelő beszéde egy szónoklatilag remek, szellemileg apostoli beszéd volt, melybe gyönyörteljes odaadással mélyedt be a hallgatóság. Sokan voltak jelen az első nap délutáni isteni tiszteleten is, melyet Németh István alsósiménfalvi pap végzett általános tetszésben részesült beszéddel.

Meg vagyunk győződve, hogy ezek az emelkedett szellemű isteni tiszteletek a mellett, hogy hiveinkben a vallásos érzés ébrentartására nagyban hatottak, a számosan megjelent más vallású értelmes hivekben is a keresztény atyafiság, türelmesség, kölcsönös becsülés-érzéseinek fejlesztésére kellemes eszközül szolgáltak.

Zsinati gyűléseinknek vidéki ekklezsiánkban való tartását e két szempontból tartjuk indokoltnak.

A zsinattal egyidejűleg tartott E. Főtanácsunkról nem mondhatjuk el, hogy népes volt; Udvarhely-, meg a szomszédos Háromszék körből többen jelentek meg egyh. tanácsos afiai közül, távolabbi vidékekről nagyon kevesen. Örvidenénk, ha nem csalódnánk, midőn ez elmaradást nem a buzgalom csökkenésének, nem az erkölcsi kö-